

VÅRSTA DIAKONISSANSTALT, HÄRNÖSAND

Kort historik

Vårsta diakonissanstalt i Härnösand grundades av biskop Ernst Lönegren. En fastighet vid södra sundet köptes, renoverades och tillbyggdes. Invigningen ägde rum den 19 september 1912.

Genom initiativ av biskop Ernst Lönegren tillkom samtidigt med Vårsta, Västernorrlands läns sjukhem, som inrymdes i Vårstas mellanvåning.

Diakonissanstaltens primära uppgift var att utbilda diakonissor för norrlands behov. Men alltifrån starten har Vårsta vid sidan av diakonissutbildningen velat öva diakoni genom att uppehålla filialer. Följande verksamhetsgrenar har förekommit:

1. Ålandshemmet i Säbrå församling invigdes 1919 till församlingsvårdslokal. 1933 förändrades Ålandshemmet till sjukhem för långtidssjuka. Denna verksamhet avslutades 1938 sedan patienterna överflyttats till sjukhemmet Fristad i Härnösand (tidigare benämnt Västernorrlands läns sjukhem).

2. En jordbruksfastighet i Torps församling i Medelpad, inköptes 1919, där inrättades Gälegården, ett skyddshem för flickor. Verksamheten utökades 1929 med Gäle-Nygård.

Skolhemmet Gälegården upphörde 1940 och verksamheten vid hemskolan Gäle-Nygård avslutades 1947.

Jämsides med skyddsverksamheten drevs Gälegårdens jordbruk.

3. Ålandshemmet renoverades och ombyggdes till Vårsta barnhem, som från och med 1939 tog emot friska barn under 2 år från tuberkulosmittade hem. Vårsta drev verksamheten åren 1939 - 1947. Barnhemmet utnyttades till Västernorrlands läns landsting 1948 - 1956.

4. 1941 köpte Vårsta fastigheten Granudden vid Södra sundet i Härnösand. Huvudbyggnaden renoverades och inreddes till ett sjuk och arbetshem för kvinnliga epileptiker. Verksamheten pågick 1942 - 1965.

5. Vårsta hemsysterskola som började 1942, utbildade hemsystrar/hemvårdarinnor och övrig personal inom den sociala hemhjälpverksamheten samt hade fortbildningskurser för ålderdomshemsföreståndarinnor och anpass-

ningskurser för synskadade. Sedan statsbidrag till skolan indragits, nedlades verksamheten 1982.

6. Ett sjukhem för finska barn bereddes plats åren 1942 - 1945 i de lokaler, som Gälegårdens skolhem tidigare använt.

7. Gälegårdens gästhem, ett gäst och konvalescenthem på Gäle-Nygård, startades hösten 1947 och var igång till hösten 1964.

8. Under åren 1961 - 1967 drevs Gålsjö gästhem i Gålsjö stiftsgård, Björkåbruk, som Vårsta hyrde av Härnösands stiftsråd.

9. 1979 öppnade stiftelsen Gälegården med Vårsta diakonissanstalt som huvudman ett behandlingshem på Gäle-Nygård för rehabilitering av missbrukare.

Vårsta diakonisskår bildades 1969 och är gentemot Vårsta diakonissanstalt en fristående förening. Ett representantskap, systerrådet, verkställer kårens angelägenheter.

Vårsta diakonissanstalt, som började som filial till Ersta diakonissanstalt i Stockholm, blev självständig institution från och med 1930.

Källor och litteratur om Vårsta diakonissanstalts liv och gärning finns bland annat i:

Vårstas rundbrev till systrarna,

Vårstas årsberättelser, samt jubileumsskrifterna:

Ernst Lönegren: De första 25 åren,

Kristoffer Kristoffersson, Ester Nilsson, Gunnar Wikmark: I beredda gärningar,

Folke Jonsson, Ester Nilsson, Agneta Melin: Vårsta diakonigård 1912 - 1987.

Eftersom Vårsta diakonissanstalt började som filial till Ersta diakonissanstalt i Stockholm blev Vårstasysterarnas villkor för diakonisskallets utövande lika med Erstadiakonissornas grundregler, som i det närmaste var en kopia av Diakonissanstaltens i Kaiserswerth ordning.

Diakonissanstalten organiserades som ett moderhus med

- själavårdsgemenskap,
- arbetsgemenskap och
- ekonomisk gemenskap.

Det innebar att provsyststrar och diakonissor tillhörde moderhuset och stod till dess förfogande. Diakonissan invigdes inte till ett uppdrag eller ämbete i Svenska kyrkan utan till att tjäna diakonissanstalten.

Anstalten placerade systemen där den ansåg att hon lämpade sig, antingen på någon tjänst i anstaltens egen verksamhet eller på ett arbetsfält utanför diakonissanstalten, t ex i församling eller på institution eller vårdhem. Juridiskt sett var det diakonissanstalten, som innehade upptagna tjänster och inte de syststrar, som uppehöll dessa.

Diakonissan missiverades av anstaltens föreståndare och föreståndarinna. För tjänsterna utanför anstalten upprättades kontrakt, som underskrevs av anställaren och diakonissanstalten. Först från mitten av 1940-talet fick även diakonissan skriva under kontraktet.

Av den årliga avgift, som anställaren sände till diakonissanstalten, överlämnades handpengar ("Kvartalet") fyra gånger om året till diakonissan. Beloppet var lika för alla oavsett tjänsteställning.

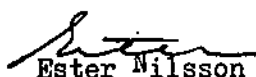
Missivsystemet innebar att systemen skulle leva i celibat. Om hon ingick äktenskap lämnade hon anstalten och diakonisstjänsten. Hon skulle då inte längre anse sig som diakonissa. Diakonisstavlan, som hon fått vid vigningen, återlämnades.

Först 1948, se Diakonissanstaltens styrelses protokoll 1948 05 03 § 6 samt protokoll 1949 03 04 § 8, beslöt Vårstas styrelse att diakonissa kunde gifta sig och kvarstå i diakonisstjänst och Vårstas gemenskap.

1940-talet blev även i andra avseenden ett decennium med stora förändringar. Redan i slutet av 1920-talet förekom att en församlingsdiakonisstjänst ändrades till distriktsskötersketjänst. En fattig församling undkom därmed att betala diakonissans anställning. Under 1930-talet fortskred denna växling av anställdare. Även några diakonissor anställdes direkt som landstingets distriktssköterskor. Under 1940-talet blev det därför svårt att uppehålla missivvätten. Många arbetsgivare krävde ansökningshandlingar och ville själva bedöma och antaga innehavare av tjänsterna. Kontrakten upphörde i slutet av 1940-talet. Diakonissor övergick till personlig anställning och fick därmed rätten att själva ta emot sin lön, betala sina skatter etc.

För att ekonomiskt stödja diakonissanstalten beslöts att varje syster skulle lämna 10 % av grundlönen. Bidraget kallades hempenning. Efterhand utjämnades hempenningen till 300 kronor/år för alla diakonissor. När Vårsta systerkår bildades 1969 upphörde hempenningen. Vårsta diakon- och diakonisskåren ger i stället en årlig penningssumma till Vårsta. Storleken bestäms av årsmötet.

Diakonissanstaltens kontakt med diakonissorernas arbetsgivare upphörde ej helt fastän det ej längre skrevs kontrakt. Vårstas föreståndare, pastor Krist. Kristoffersson (i tjänst på Vårsta 1934-1967), fortsatte med en sorts arbetsförmedling för diakonissorerna. Många arbetsgivare ringde och skrev till honom och anmälde lediga tjänster och förväntade sig ansökan från någon Vårstasyster. Och föreståndaren vädjade ofta till någon syster att söka anmäld ledig tjänst. Diakonissan erhöll ej betyg från Vårsta, men föreståndaren lämnade en bestyrkt meritförteckning att bifoga ansökan. Arbetsgivarna informerades om diakonissorernas löner och löneförhöjningar och om vikten av att tjänsterna var förenade med pensionsrätt.

Ester Nilsson

"Vårsta 75 år" - en historisk tillbakablick

När man läser något om de olika diakonianstalternas historia märker man hur ofta det upprepar sig att det från en diakonissanstalt på ett eller annat sätt har utgått en så stark påverkan att nya diakonissanstalter har grundats. Den heliga elden har spritts, och den ena länken till den andra har knutits till en vidare kedja av diakonianstalter världen över.

Även här i landet har vi prov på sådan utveckling. I Ersta diakonissanstaltes årsberättelse för 1912 står det: "Under det gångna året har intet inträffat, som varit av större betydelse för den kvinnliga diakonin i vårt land än grundläggandet av en ny diakonissanstalt i Härnösand. Med avseende på det viktiga beslut som fattats vilja vi tacka Gud, som manat oss därtill".

Och i Erstas Oliveblad för mars 1912 berättas om hur man söndagen den 25 februari hade en enkel högtidsstund omkring syster Amelie Follin, som då skulle anträda den långa resan till norden för att i Härnösand ha den ansvarsfulla ledningen av den nya anstalten. I den stunden, berättas det, kände vi mäktigt vilket betydelsefullt steg vår kära anstalt hade tagit.

Hur kom det sig att den nya anstalten förlades till Härnösand? Jo, anhållan om en diakonissanstalt för norra Sverige hade gjorts av den dåvarande biskopen i Härnösand, Ernst Lönegren, som före biskopsutnämningen hade varit föreståndare för Ersta i tio år och där blivit fullkomligt bergtagen av diakonins kungstanke. När han gjorde en första överblick över de norra stiftens kyrkliga behov, fann han en stor brist på ordnad diakoniverksamhet. Där fanns på mer än halva Sveriges ytvidd bara åtta diakonissor och några få församlings-systrar. Och av de åtta diakonissorna var ingen enda anställd på landsbygden. I detta nödläge drevs biskopen att skriva till Erstas styrelse för att lägga fram förhållandena och föreslå en decentralisation och anhålla om att Ersta måtte främja grundandet av en ny diakonissanstalt för Norrland. Svaret blev förstående. Erstas styrelse lovade låta den tilltänkta anstalten få en dotteranstalts ställning.

Ett startkapital om 30 000 kronor insamlades snabbt av biskop Lönegren och man inköpte den Ljunggrenska fastigheten vid Södra sundet. En tillbyggnad gjordes, som främst skulle innehålla en bönsal. Biskopen ville gärna att allt skulle bli så likt Ersta som möjligt, därför samlades pengar till en glas-målning över talarstolen i bönsalen med samma motiv som den på Ersta, bilden av Marta och Maria med Jesus.

Den lilla förstlingsgruppen, Erstasysteren Amalie Follin och diakonisseleven Astrid Morin, anlände den 28 februari. De möttes vid stationen av biskopinnan Lönegren med dotter, fattigvårdssystemen Malin Jakobsson och syster Ella Wahlberg, som förestod barnhemmet i staden. De följdes alla till biskopsgården, där flaggan vajade i topp som en välkomsthälsning. Efter en stund kom biskop Lönegren hem från domkapitlet och sen gick alla ut till den nya anstalten vid Södra sundet. Efter en rundvandring i huset samlades man i det stora rummet, där biskopen höll en andaktsstund över orden i Joh. 12:20-26 och nedkallade Guds välsignelse över hemmet och dess gärning. Och så var grunden lagd till den nya anstalten. Det var en stor högtidsstund med Jesusorden: "Om någon vill tjäna mig, så följ mig."

Anstalten hade ännu inget namn. Man hade många förslag att välja bland. Till sist, berättar biskopen, kom det förlösande ordet i form av en apostrof till Erstafolket: Ni har ert så älskade Ersta, skulle vi då ej kunna få ett lika vackert Vårsta.

Vårstas invigning sammanföll med Härnösands stifts första stiftsmöte den 19 september 1912 och anstalten blev med ens införlivad med hela stiftets kyrkoliv och kyrkliga medvetande. Till invigningen hade biskop Lönegren skrivit en psalm: "Herre, bygger du ej huset, Aldrig reser sig ur gruset Något verk, som kan bestå -". Invigningstalet hölls av pastor Johannes Norrby som överlämnade anstalten som en gåva till Norrlands församlingar från diakonissanstalten i Stockholm. Biskop Lönegren uttalade därefter sin och hela Norrlands tacksamma glädje över denna gåva och nedkallade Guds välsignelse över den nya anstalten och dess framtid.

Vårstas första och viktiga uppgift var att utbilda diakonissor. Förutom praktiska och teoretiska kurser på Vårsta genomgick diakonisselverna sjuksköterskeutbildning på Ersta sjuksköterskeskola i Stockholm. Efter avslutad utbildning och vigning sändes de ut till arbetet.

Den första diakonissvigningen ägde rum här i domkyrkan Annandag Pingst 1916 efter aftonsången. Som inledning till högtiden sjöng man för första gången en psalm, som biskopen hade skrivit för detta tillfälle: "Din kärlek, Jesu, gräns ej vet". Enligt mönster från diakonissanstalten i Kaiserswerth upptogs systrarna genom vigningen i diakonisshemmet, där de bildade en sjuklavårdsgemenskap, en arbetsgemenskap och en ekonomisk gemenskap, vilket bl a betydde att systrarna missiverades till sina tjänster av moderhuset och hade lika ekonomiska villkor.

Efter den andra diakonissvigningen den 1 september 1918 fanns sju Vårstasysstrar ute i tjänst i församlingar, på barnhem och fattighus. De första Vårstasysstrarnas arbetsmiljö stämde väl överens med orden i biskop Lönegrens psalm om "de trötta, gamla, sjuka, fattiga och små".

Från och med 1928 fick Vårsta en präst, pastor Stig Hannerz, som föreståndare vid sidan av föreståndarinnan, och Ersta löstes från Vårsta, som blev självständig anstalt ³⁰ 1929.

Alltifrån starten har Vårsta vid sidan av diakonissutbildningen velat öva diakoni genom att uppehålla en del filialer. På initiativ av biskop Lönegren tillkom redan den 1 oktober 1912 ett sjukhem i diakonisshemmets övre våning. Hemmet hade plats för först nio och sen tio patienter och var det första och länge det enda hemmet för kroniskt sjuka inom Västernorrlands län. Hösten 1937 kunde sjukhemmet flytta in i egen nybyggd fastighet, Fristad, där man fick plats för 30 patienter. Biskop Lönegren invigde det nya hemmet i samband med Vårstas 25-årsjubileum. Under de första årtiondena kunde sjukhemmets ekonomi klaras med patienternas vårdavgifter och influtna gåvomedel. Först från och med år 1950 beviljade Västernorrlands läns landsting ett bidrag med 2 kronor

per dag och patient, ett bidrag som successivt ökades med åren. Detta bidrag har indragits i år och sjukhemmet har därför nedlagts.

Vårsta ansåg sig ha sin huvuduppgift inriktad på landsbygdens diakonibehov. Därför upprättades en utbildningsfilial, Älandshemmet, i Säbrå församling. Meningen var att diakonisselever och provsysstrar där skulle få praktik i församlingsarbete på landet. Men planen kunde inte i nämnvärd mån förverkligas på grund av alltför få elever. Därför uppläts fastigheten som vilohem för äldre, sjuka kvinnor. Och sommartid hölls barnkoloni där. I början av 1930- talet ändrades Älandshemmet till ett hem för långtidssjuka. Sedan sjukhemmet Fristad var färdigställt kunde gästerna från Älandshemmet efterhand överflyttas dit och därefter gavs en ny uppgift. En rundfråga till dispensärer och barnvårdsnämnder bekräftade att det fanns ett stort behov av ett hem för friska spädbarn från tuberkulosmittade hem. Efter ännu en ombyggnad kunde Vårsta barnhem öppnas i maj 1939 med plats för först 15 och sedan 20 barn. 1945 blev landstingen huvudmän för barnhemsvården i riket. Från och med 1948 hyrdes barnhemmet av landstinget till dess deras spädbarnshem i Sundsvall var färdigbyggt 1956 och barnen kunde överflyttas dit.

Tidigt började Vårsta arbeta bland missanpassade barn och ungdomar. Inom hela Norrland - således halva Sverige - fanns i den vägen inget åtgjort. Det behövdes ett skyddshem för flickor. En jordbruksfastighet, Gälegården i Torpa församling i Medelpad, inköptes och ombyggdes till ett hem för unga flickor. Verksamheten började i oktober 1919 och utvidgades 1929 så att 50 elever samtidigt kunde tagas emot för fostran och undervisning. I 26 år pågick verksamheten vid Gälegården och en stor grupp Vårstasysstrar hann få vara med där i ett ansvarsfullt och intressant ungdomsarbete. De båda hemmen befolkades av en skara unga flickor från alla Norrlands bygder. I lektionssalar, kök, sömnads- och vävsalar, i trädgårdar och ladugård, på åker och äng infördes flickorna i trivsamma sysslor och lärde sig ett yrke för framtiden. 1947 avvecklades denna arbetsgren eftersom staten helt ville ta ansvar för den

Skolhemmet, som nedlades redan 1940, blev sen under nära 4 år ett sjukhem för finska barn av vilka praktiskt taget alla vid sin ankomst led av tuberkulos i någon form. Det andra hemmet renoverades och ställdes i ordning till gästhem och hade 28 platser, som så gott som ständigt var belagda. Trötta och slitna människor, som behövde en tids avkoppling och vila, sökte sig gärna dit. Men hösten 1964 nödgades styrelsen besluta om nedläggning av hemmet på grund av ekonomiska svårigheter. Därefter förhyrdes Gälegården t o m 1975 av Västernorrlands läns landsting och användes som annex till Bodaborgs vård- och arbetshem för psykiskt utvecklingshämmande.

Under år 1977 gjordes genom Socialstyrelsens försorg en inventering av missbruksläget i landet. Inventeringen fastställde att norrlandslänen hade ett stort behov av behandlingsplatser. Med vetskap därom beslöt Vårstas styrelse att bilda stiftelsen Gälegården med uppgift att anordna och driva ett behandlingshem. En grundlig ombyggnad av huvudbyggnaden genomfördes. Gälegården godkändes för 18 elevplatser och kunde ta emot de första eleverna i januari 1979. Behandlingshemmet Gälegården är en verksamhet för varaktig rehabilitering av narkotika- och alkoholberoende. Senast har den äldsta Gälegårdsbyggnaden renoverats och fungerar som inskrivnings- och motivationshem. Elevantalet har därmed ökat till 30.

Från olika håll värdjades gång efter annan till Vårsta att göra något för de epilepsisjuka. I hela Norrland fanns inte ett epileptikerhem. När Vårsta erbjöds att förvärva fastigheten Granudden i Vårstas omedelbara närhet såg man det som Guds fingervisning att starta ett hem för kvinnliga epileptiker. Hemmet öppnades i oktober 1942 och verksamheten pågick t o m mars 1965. Efter avvecklingen uppläts Granudden under en 8-årsperiod till Stiftelsen De handikappades vänner i Västernorrlands län, som byggde upp en försöksverksamhet med kurser och sysselsättningsterapi för handikappade.

Förutom det gästhem som drevs på Gälegården kom en liknande verksamhet att startas på Gälsjö. Vårsta hyrde stiftsgården av Härnösands stiftsråd under

ca 6 år och drev där ett konvalescent- och gästhem för 20 gäster i den vackra bruksherrgården med annex. Men det avskilda läget med den fina s-ogsluften och den rogivande naturen lockade ej så många gäster som man hade hoppats på. Verksamheten kunde ej bli ekonomiskt bärkraftig, varför man nödgades upphöra med gästhemmet vintern 1967.

Vårsta hemsysterskola tillkom 1942 och var länge den enda hemsysterskolan norr om Dalälven. Utbildningen gav första tiden 18 månaders praktisk och teoretisk undervisning i hushållsgöromål, barnavård och hemsjukvård. Vid avslutningshögtiden fick varje hemsyster en tavla med psaltarorden "Tjänan Herren med glädje", och med den meningen gick de ut till de många familjerna som väntade på hjälp när husmodern på grund av sjukdom eller barnstörd inte kunde sköta hemmet.

Från och med mitten av 1940- talet organiserades den sociala hemhjälpen i landets alla kommuner med hjälp av stimulerande bidrag från stat och landsting och efterhand tillkom ytterligare personalgrupper: hemhjälpsledare, hemsammanter, dagbarnvårdare och sysselsättningshandledare. Allteftersom undervisningsplaner fastställdes för dessa grupper upptog hemsysterskolan kurserna på sitt program, dessutom fortbildningskurser för hemvårdarinnor.

Under en 10-årsperiod hade Vårsta hemsysterskola fortbildningskurser för ålderdomshemsföreståndare som saknade erforderlig utbildning för sin tjänst. Kursen var den första i sitt slag och hade god anslutning från hela landet. Under denna tid led vi mycket av trångboddhet, fördenskull användes Vårsta prästgård som skola. Till Vårstas 50- årsjubileum 1962 startades en riksin-samling till förmån för nybyggnader. Denna insamling kom att inbringa mer än en halv miljon kronor och gjorde det möjligt att inge ansökan om statsbidrag till nybyggnad av skola och elevhem. Invignings- och glädjefest hölls den 9 september 1967. Med bibelordet "Jag är mitt ibland eder såsom den som tjänar" - ordet som står som devis över ingången till Vårstas bönsal - förklarade ärkebiskop Ruben Josefson nybyggnaderna invigda för sitt ändamål.

Från och med 1970 fick hemsysterskolan under en tioårsperiod en uppgift med rehabilitering av synskadade. Varje år anordnades tio 4-veckors kurser för äldre synskadade. För att undvika alltför långa resor från hemorten gavs 3 - 4 kurser varje år utanför hemsysterskolan vid skolor och kursgårdar i de övriga fem norrlandslänen. Anpassningskurserna medverkade på ett markant sätt till att bryta den isolering som är kännetecknande för många äldre synskadades situation och gjorde det möjligt för många att i större utsträckning klara sig själva och därmed fördröja vårdbehov på institution.

Kontakten med Synskadades riksförbund ledde även till att plats tidvis bereddes vid skolan för deras kurser för synskadade och döva med flerhandikapp. Under 1960- och 70- talen blev landets enskilda yrkesskolor föremål för statlig utredning med varsel om indragning av statsbidrag till lärarlöner. För hemsysterskolan upphörde statsbidraget från och med den 1 juli 1982 och skolan lades ned från detta datum.

Hemsysterskolans lokaler har sedan kunnat användas för nya uppgifter. Där har hållits kurs för familjehemsföräldrar och där hålles fortbildningskurser för personal för döva och hörselskadade barn. Där har Vårsta i samarbete med domkyrkoförsamlingen ett dagcenter med mångsidigt utbud för daglediga och sedan ett år tillbaka har Vårsta aktivitetsgård sina lokaler där med dagverksamhet för människor, som vårdats inom psykiatrin. Elevhemmet Norrgården har utthyrt till Västernorrlands läns landsting, som där driver ett behandlingshem. Som inneboende på Vårsta finns även Stiftelsen för Psykisk hälsovård med en samtalsbyrå för psykoterapi.

Under de 75 år som Vårsta har fått arbeta har viktiga uppgifter förelegat. Vissa åtaganden har lämnats och följts av nya för sin tid nödvändiga insatser. På samma sätt som Jesus var på vandring för att nå så många som möjligt måste diakonin vara i rörelse för att nå så många som möjligt i sin kamp mot det nedbrytande och livsfientliga i tillvaron.

Diakonissutbildningen har hela tiden varit den primära uppgiften och pågår fortfarande. Det är en stor glädje att tillströmningen av elever är så mycket starkare idag än tidigare.

En annan grupp, som troget funnits med i Vårstas värld åren igenom, är de många gåvogivarna och människor som med goda tankar och förböner följt och följer arbetet. Utan deras hjälp och viktiga insatser hade verksamheten ej kunnat bedrivas i den utsträckning som skett.

Vid ett jubileum går tacksägelsen ytterst till Gud för uppdraget till tjänst och för Hans godhet och omsorg under år som gått. I Hans barmhärtighet och nåd innesluter vi Vårsta och dess gärning för kommande år. För framgången såväl som för välsignelsen svarar Herren själv. Det är tryggt att veta att Vårstas framtid vilar i Guds starka och goda händer.